

RIT ȘI RITUAL FUNERAR ÎN CADRUL CULTURII VERBICIOARA

Gabriel Crăciunescu

*În memoria colegului și prietenului Marian GUMĂ
a cărui dispariție lasă un loc gol ce nu va
putea fi ocupat de nimeni.*

Cultura Verbicioara așa cum a fost definită de prof. D. Berciu, se întindea în Oltenia, Banat, sud-estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei. Dacă așezările acesteia sunt suficient de bine cunoscute, necropolele lipsesc, iar în discutarea ritului funerar trebuie să avem în vedere cele trei morminte de la Verbicioara, două de incinerare și unul de înhumare, precum și celelalte descoperiri apărute în ultimul timp în Oltenia și la sud de Dunăre.

Situație deosebită în cadrul acestei discuții o are necropola de la Vișag, din Banat. În această localitate, pe un teren arat adânc, au fost descoperite peste 30 de grupe de cioburi cu cenușă și oase calcinate, resturi ale unor morminte. Pe ceramica acestor morminte se află un decor realizat prin incinzii, împunsături sau executat cu măturica, dar mai ales, cu un instrument dințat ca un pieptene. Pe lângă formele decorate există și piese nedecorate. Ca forme, întâlnim piese ce au corpul sferic și cu gât foarte larg și tronconic, vase de forma unui sac sugrumat la gât cu două torți îndoite în unghi aproape drept, vase cu corpul sferic, dar mai mult sau mai puțin turtit.

Ținând seama de forma vaselor și de decor, autorii (Dumitrescu-Stratan, 1967) consideră că acest material are destul de precise analogii în cultura Verbicioara din Oltenia, dar fac observația că decorul cu "măturica" se întâlnește relativ frecvent și în ceramica altor culturi ale Bronzului timpuriu și mijlociu. Cronologic, autorii consideră că această necropolă se situează la începutul perioadei mijlocii a epocii bronzului. Ei sesizează că nu toate formele ceramice își găsesc analogii în Oltenia și de aceea trag concluzia că locul de formare al culturii Verbicioara este Banatul, printre altele și datorită asemănării decorului ceramicii necropolei de la Vișag cu decorul ceramicii diferitelor culturi ale Bronzului timpuriu și mai ales mijlociu din regiunea Mureș și Tisa. Gata formată, cultura Verbicioara s-a răspândit, consideră autorii, în Oltenia.

În vestul României primele culturi ale epocii bronzului se formează mai târziu decât în estul Transilvaniei și la sud de Carpați (ROMAN, NEMETI, 1990) și prin urmare trebuie avut în vedere aceste fenomen.

Cultura Verbicioara se învecinează, în vest, cu cultura Vatina, în nord cu cultura Wietenberg iar în vest cu cultura Tei. Zonele din vest și nord, ca și arealul Verbicioara, au beneficiat de un orizont comun pe care se vor dezvolta ulterior culturi diferite. Fenomenul a fost sesizat cu mai mult timp în urmă (HORDT, 1967) și cunoscut mai bine în ultimii ani în urma unor cercetări efectuate în vestul și sud-vestul României (ROMAN, 1988; GOGĂLTAN, 1996; GUMA, 1997).

În condițiile în care, în cadrul culturii Vatina se folosea incinerarea, iar în cultura Wietenberg incinerarea este dominantă, cu puține înhumări la începutul și sfârșitul acesteia (MORINTZ, 1978) și în condițiile în care Banatul și Oltenia se dezvoltă la fel în epoca bronzului, am putea presupune că și în această ultimă provincie incinerarea reprezintă, cel puțin, ritul dominant. Nu trebuie exclusă aprioric posibilitatea inhumăției, cu atât mai mult cu cât, în est, în cultura Tei, acesta este ritul cunoscut (LEAHU, 1966).

Problema ritului funerar, pentru cultura Verbicioara, pe baza necropolei de la Vișag ar fi putut fi lămurită încă de acum câteva decenii, dar cercetări din ultima perioadă aproape exclud apartenența acestei necropole la cultura Verbicioara.

Încă din momentul descoperirii necropolei de la Visag descoperitorii au sesizat că pe ceramica de aici se întâlnesc motive decorative specifice Bronzului timpuriu și mai ales mijlociu din regiunea Mureșului și Tisei. Cercetările de la Cornești (RADU, 1972), Gornea-“Păzăriște” (BORONEANT, 1976; LAZAROVICI, 1977), Ciuta (PETRESCU, 1988), Foeni-“Gomila Lupului” (GOGĂLTAN, 1993) și Vrșac-“Crvenka” (TASIC, 1984) reanalizate au dus pe unii cercetători la concluzia că în Banat Bronzul mijlociu debutează cu grupul cultural Cornești-Crvenka (GUMA, 19). Acest grup cultural, împărțit în trei faze, ocupă inițial tot Banatul. În faza a doua, zona de nord-est a Banatului este ocupată de elemente aparținând grupului Balta Sărată, adică descoperiri de “tip Visag-Iaz”.

Chiar dacă situația culturală nu este prea clară și a fost introdusă noțiunea de grup cultural Cornești-Crvenka pentru materiale ce pot aparține unor faze timpurii ale culturilor deja cunoscute în Banat, un lucru trebuie reținut și anume, că cimitirul de la Visag nu aparține culturii Verbicioara. De fapt, elemente decorative din această perioadă pentru Banat și Oltenia, deși sunt asemănătoare, sunt combinate în registre ce permit să se facă distincție între o zonă și alta, între o cultură și alta (CRĂCIUNESCU, 1998).

În concluzie, pentru a ne putea pronunța asupra ritului funerar în cadrul culturii Verbicioara, trebuie să avem în vedere spațiul cuprins între munții

Carpați, Balcani și râul Olt, areal pe care se dezvoltă această cultură (BERCIU, 1961; CRĂCIUNESCU, 1998). În acest spațiu nu a fost descoperită nici o necropolă și deci, vom discuta mormintele izolate apărute de-a lungul a câteva decenii.

Cercetările din așezarea eponimă au dus la descoperirea a trei morminte: unul de înhumăție și două de incinerăție. Mormântul de înhumăție a fost descoperit în așezarea principală (A), iar în preajma lui s-au găsit oseminte omenești și fragmente ceramice Verbicioara. Scheletul avea o poziție chircită, fiind culcat pe partea stângă și cu capul orientat către sud. La umărul stâng al scheletului s-a găsit un ac cipriot lucrat din cupru (BERCIU, 1951b), iar la urechi avea inele de buclă lucrate din sârmă de bronz turtită.

Celelalte două morminte, de incinerăție, au fost găsite în aceeași așezare principală (A), dar între ele se află o distanță apreciabilă. Primul mormânt a fost găsit la o adâncime de 0,80-1 m, în stratul de cultură. El conținea o urnă și un capac. Urna are corpul bombat, aproape sferic, iar gâtul este cilindric. În zona maximei bombări se află un brâu crestă de pe care coboară patru torți late ce se arcuiesc scurt. Capacul are formă rotundă, pereții oblici, iar partea superioară, care depășește în exterior pereții, are două apucători, fiecare prevăzută cu câte două găuri.

Cel de-al doilea mormânt la adâncimea de 0,40 m și se compunea dintr-o urnă plină cu resturi de la cremație. Urna are fundul plat, corpul ușor profilat fiind drept jos, după care se arcuiește ca o elipsă. Gâtul este tronconic iar pe de buză coboară două torți late până sub zona de contact a corpului cu gâtul. Pe fiecare toartă se află câte o mică pastilă, iar copul este decorat cu pieptănul.

Alte trei morminte Verbicioara sunt cunoscute în județul Mehedinți, două fiind descoperite întâmplător.

Din localitatea N. Bălcescu a fost adus la Muzeul Regiunii Porților de Fier, de către un cetățean, un vas descoperit cu ocazia lucrărilor de regularizare a cursului râului Blahnița. Cercetarea efectuată la fața locului a relevat faptul că, în zona în care s-a construit și un pod, pământul era răscolit de lama buldozerelor și în el se aflau numeroase fragmente ceramice decorate cu incizii paralele. Vasul are corpul ușor concav, corpul arcuit ce se bombează mai mult în partea superioară iar gâtul tronconic se termină cu o buză ușor evazată. Două torți late pornesc de la un centimetru sub buză și se prind în zona de contact a gâtului cu corpul. De la baza torților pornesc două linii în relief, de forma unor paranteze, care dispar după câțiva centimetri. Pe umărul vasului între torți, se află câte o pastilă, asemănătoare cu cea aflată pe toarta păstrată întreagă. Corpul vasului este decorat cu linii verticale incizate (CRĂCIUNESCU, 1982, fig. 3-4). Cenușa și fragmentele de oase aflate în vas în momentul când acesta a fost adus la muzeul din Drobeta Turnu Severin, vorbesc clar despre destinația sa.

Din localitatea Tismana, dintr-un punct neprecizat de pe marginea Dunării,
www.cimec.ro / www.muzeul-caransebes.ro

a fost adusă la muzeul severinean o urnă în care se mai găseau câteva resturi de cenușă. Aceasta are fundul plat, corpul rotund cu ușoare alungiri la extremități, un gât cilindric și buza dreaptă. Pe corp, în zona maximei bombări, se află patru apucători în formă de șa, fiecare perforată vertical de câte două ori (CRĂCIUNESCU, 1996, Pl. VII/3).

Ultima urnă provine de la Gruia, dintr-o necropolă plană de incinerare, cu înmormântări din mai multe perioade (CRĂCIUNESCU, 1998). Vasul, reprezentând primul mormânt, nu s-a păstrat întreg deoarece mormântul a fost deranjat de un alt mormânt, hallstattian. Atât cât se păstrează, urna are fundul plat, un corp ce se bombează puternic și este decorat cu grupe de linii incizate. În cenușa din urnă nu s-a găsit nici o piesă de inventar.

În aceeași necropolă de la Gruia au mai existat două morminte Verbicioara, distruse de înmormântări ulterioare. În felul acesta din mormintele distruse nu s-au mai păstrat decât fragmente ceramice specifice acestei culturi, dar din care nu se mai putea reconstitui nici o formă. Astfel, în mormântul nr. 2 există următoarea situație: mormântul hallstattian păstrat a distrus un mormânt Gârla Mare care, la rândul lui, a distrus un mormânt Verbicioara. În cazul mormântului nr. 16, aparținând culturii Gârla Mare, s-a constatat existența resturilor unui mormânt Verbicioara, distrus de acesta.

În cazul acestor două morminte Verbicioara distruse ulterior, nu am putut recupera decât fragmente ceramice decorate cu incizii paralele executate cu pieptănul. Întreaga necropolă este situată în lunca Dunării într-un teren format din nisip galben. Mormintele au fost găsite pe o singură dună ce era puțin mai ridicată decât restul terenului. Au mai fost cercetate și alte două dune, ceva mai mici decât prima, dar nu s-au mai găsit resturi arheologice. Este posibil ca duna cu înmormântările să fi fost mai mare și să fi fost erodată de-a lungul vremii, de apele revărsate ale Dunării.

În 1980, la sud de Dunăre, la Korbovo, a fost făcută o cercetare de salvare. Au fost trasate 11 secțiuni de dimensiuni diferite, dispuse de-a lungul malului Dunării în punctele mai înalte. În secțiunea XI, la adâncimea de 2,51 m a fost descoperită o urnă cu capac, aparținând culturii Verbicioara. Urna nu conținea resturile de incinerare ale defunctului, fiind vorba de un mormânt cenotaf (KRSTIC, 1984, fig. 81/3-4). Capacul are formă tronconică și este decorat la partea superioară cu grupe de câte trei linii incizate. Vasul are formă rotundă cu o ușoară alungire la partea inferioară, cu un brâu în relief în zona mediană. Pe acest brâu se află patru torți perforate vertical. Partea superioară a vasului este decorată cu grupe de câte trei linii incizate.

Având în vedere cele prezentate până acum, pot fi punctate câteva lucruri. În arealul culturii Verbicioara nu a apărut nici o necropolă. Din motive obiective nu pot fi verificate situațiile din localitățile N. Bălcescu și Tismana, unde au fost găsite urne singulare aparținând culturii Verbicioara. În localitatea Rigova, unde

este cercetată o mare așezare Verbicioara, se fac sondaje magistrale în speranța descoperirii unei necropole.

Despre ritualul funerar nu avem nici un fel de date. Mormintele, întregi sau distruse, cercetate sistematic, nu oferă nici un element în plus. Este posibil ca incinerarea să se producă în alt loc decât în cel unde se află urna.

Mormântul de înhumăție de la Verbicioara, cu defunctul depus în poziție chircită, amintește prin rit, de mormintele culturii Tei (LEAHU, 1966). Cele două morminte din stațiunea eponimă ca și mormintele întregi sau distruse din județul Mehedinți, aparțin primelor două faze ale acestei culturi. Ținând seama de descoperirile discutate și de ceea ce se întâmplă în zonele vecine, în culturile Vatina, Wietenberg și Tei, considerăm că în primele faze ale culturii Verbicioara dominantă era incinerăția, dar nu excludem posibilitatea existenței unor morminte de înhumăție.

Pentru fazele târzii ale culturii pe care o discutăm am găsit în literatura de specialitate mențiunea că în localitatea Godeanu, jud. Mehedinți, în 1958 au fost găsite în peștera "Cincioare" două urne de incinerăție din epoca bronzului (POPESCU, 1959). Această informație a fost completată de domnul Gh. Popilian care ne-a precizat că erau două urne de tip Gârla Mare. Cum așezările și necropolele Gârla Mare nu se găsesc decât în apropierea Dunării, considerăm că cele două urne amintite reprezintă importuri în cadrul culturii Verbicioara din fazele târzii.

Deși argumentele sunt firave, datorită numărului redus de descoperiri, ne hazardăm să afirmăm că și în fazele finale, în cadrul culturii Verbicioara, incinerăția este ritul funerar dominant.

BIBLIOGRAFIE:

- BERCIU D., *Câteva probleme ale culturii Verbicioara*, SCIV, XII, 1961, 2, p. 227-240
 BERCIU D., *Die Verbicioara Kultur*, Dacia, N.S., V, 1961, p. 123-161
 BORONENT V., *Descoperiri aparținând culturii Verbicioara din Regiunea Porților de Fier*, Drobeta, II, 1976, p. 14-29
 CRĂCIUNESCU G., *Noi puncte din epoca bronzului pe harta arheologică a județului Mehedinți*, Drobeta, V, 1982, p. 193-200
 CRĂCIUNESCU G., *Cultura Verbicioara în județul Mehedinți*, Drobeta, VII, 1996, p. 36-48
 CRĂCIUNESCU G., *L'Âge du bronze moyen et final au nord du Danube, à l'est des Portes de Fer*, în Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores, Bukarest, 1998, p. 115-138
 CRĂCIUNESCU G., *Aria de formare și răspândire a culturii Verbicioara*, Tibiscum, sub tipar
 DUMITRESCU VL., STRATAN I., *Necropola de incinerăție din epoca bronzului de la Visag* (r. Lugoj, reg. Banat), SACIV, 18, 1967, p. 71-81
 GOGALTAN F., *About the Early Bronze Age in the Romanian Banat*, în The Yugoslav Danube and the Neighbouring Region in the 2 nd Millenium B.C., Beograd-Vrșsac, 1996, p. 43-67
 GUMA M., *Epoca bronzului în Banat*, Timișoara, 1997

- HOREDȚ K., *Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania*, St. com., 13, Sibiu, 1967, p. 137-153
- KRSTIĆ D., *Obala Korbovo. Fouilles de sondage de 1980*, Cahiers des Portes de Fer, Beograd, 1984, p. 104-107
- LAZAROVICI GH., *Gornea. Preistorie, Caietele Banatica-arheologie*, 5, Reșița, 1977
- LEAHU V., *Cultura Tei*, București, 1966
- MORINTZ S., *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, București, 1978
- PETRESCU S.M., *Ceramica din așezarea din epoca bronzului de la Ciuta (com. Obreja, jud. Caraș-Severin)*, Tibiscum, VII, 1988
- POPESCU D., *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1958*, SCIV, X, 1959, 1, p. 145-156
- RADU O., *Contribuții la cunoașterea culturii Vatima. Săpăturile de la Cornești, jud. Timiș*, SCIV, 23, 1972, 2, p. 271-283
- ROMAN P., *Ostrovul Corbului (Rumänien) und Male Kosihy (Tschechoslowakei)*, în Slav. Arch., XXXVI-1, 1988, p. 217-224
- ROMAN P., *Așezările epocii bronzului de la Ostrovul Corbului (județul Mehedinți)*, în Symp. Thrac., 6, Piatra Neamț, 1988, p. 40-43
- ROMAN P., *Ostrovul Corbului. Istoricul cercetării. Săpăturile arheologice și stratigrafia*, în Ostrovul Corbului, I/1a, București, 1996
- ROMAN P., NEMETI I., *Epoca bronzului în nord-vestul României*, Symp. Thrac., 8, Satu Mare, Carei, 1990, p. 34-41
- TASIĆ N., *Die Verbicioara-Kultur*, în Kulturen der frühbronzezeit des Karpathbeckens und Nordbalkans, Beograd, 1984, p. 83-92

RITE ET RITUEL FUNÉRAIRES AU CADRE DE LA CULTURE VERBICIOARA

L'auteur soumet à l'attention les découvertes funéraires attribuées à la culture Verbicioara, en cadre desquelles la nécropole de Visag (Banat) occupe une place importante. En analysant les découvertes d'Olténie et du Banat qui se rapportent à la même période, l'auteur conclut que les tombes de Visag n'appartiennent pas à la culture Verbicioara. Pour établir le rite funéraire de cette culture on présente deux tombes de Verbicioara, l'une d'incinération et l'autre d'inhumation, les tombes d'incinération de Gruia, Tismana, N. Bălcescu, auxquelles s'ajoute, au Sud de Danube, la tombe d'incinération de Korbovo. Toutes ces tombes appartiennent aux deux premières phases de la culture Verbicioara. S'ajoute une information indirecte, dont on ne peut pas vérifier la justesse: deux urnes d'incinération de l'Âge du Bronze découvertes dans une grotte à Godeau, dép. de Mehedinți.

On conclut que l'incinération domine dans les premières phases de la culture Verbicioara sans exclure la possibilité plus réduite, de l'inhumation. Dans ses phases finales, la culture Verbicioara ne connaît que l'incinération. Les découvertes à venir pourront confirmer ou infirmer ces hypothèses.